

eredetű iratok (az igazságszolgáltatás szervei, intézetek, egyesületek, üzemek, vállalatok) hiányai is nagyok, a régi levéltárakhoz mérten különösen. A levéltár felderítő és begyűjtő munkája ezen segíthet még valamit. A felszabadulás utáni évtizedek iratanyaga már teljesebben marad meg.

Hasznos a könyv végén a megye leírásával és történetével foglalkozó 11 fontosabb kiadvány lényeglátó értékelése. Ez a kis bibliográfia jó eligazító a kezdő kutatók számára, erőteljesebben kibővített formában történő későbbi kiadását melegen javasoljuk a szerzőnek. Schneider Miklós munkája a felszabadulás óta megjelent néhány levéltárismerető kiadvány (Somogy megye, Baja, Debrecen) méltó folytatása, sokat segít a levéltár feladatainak ellátásában, propagálásában. Az intézmények közötti együttműködés szép megnyilvánulása, az idősebb testvér támogató gesztusa, hogy a kiadvány a Nógrád megyei Múzeumi Füzetek 17. számaként jelent meg. (Salgótarján, 1969. 61 lap + 11 képpoldal.)

Szabó Ferenc

Csongrády Béla

Irodalmak tükörben

Az utóbbi években sokszor megfogalmazták már, mégis feltűnt, hogy az Új Írás felszabadulási ankétjának egyik résztvevője, Dobozy Imre kiemelt problémaként tárgyalta szellemi életünk hagyományosan nyugati irányultságát. Nem a Nyugat művészetével, irodalmával való kapcsolatunkat sokallta ő, — hiszen más oldalról örvendtes e jó ideig csukott ablak minden eddiginél tágabbra nyitása — hanem a közvetlen és mindenképpen szorosabb környezetünkben való otthonosságot, szellemi létünkben, közgondolkodásunkban a kelet-európai helyzettudatot kevesellte.

El kell ismernünk Dobozy Imre igazát is, ha figyelembe vesszük, hogy manapság egyre többször bukkanunk kelet-európai mivoltunk-nemegyszer hangzatos, ezért olykor túl felületes-igazolására. A feladat azonban egyértelmű: megismerni, mit takar a „kelet-európaiság” fogalma politikai, történeti, irodalmi, művészeti vetületben. E szintézist azonban nem lehet előkészületlen várni: a „részadatokat” a megismerés és a megismertetés folyamatában kell összegyűjteni.

Ami a megismerést illeti, sok példával igazolható — főként könyvkiadásunk gyakorlatából —, hogy ez a folyamat már igencsak elkezdődött. Jellegéből, profiljából eredően az Európa Kiadó vezet e téren. E kiadó jelentette meg gyors egymásutánban az észt, a bolgár és a szerb-horvát irodalom történetét szemelvényekben bemutatott úgynevezett „kistükröket” is.

Az új korban lényegében a mai kuturnépek minden irodalma valamiképpen kapcsolatban van egymással, fejlődésük e kapcsolatok közepette ment végbe. Reálisan léteznek azonban a nemzeti irodalmak olyan csoportjai, amelyek a társadalmi fejlődés analóg feltételei között kialakult közös történelmi sorsban gyökereznek. A történelem folyamán az Európa keleti felében élő népek közös sorsa háttérbe szorította a hagyományokból eredő különbségeket. A földrajzilag általában a Rigai-öböltől az Adriai-tengerig húzható vonaltól keletre eső területen élő népek (észt, lett, litván, magyar, román és szláv népek) irodalmának fejlődési útjaiban számtalan párhuzamos jelenség fedezhető fel, amelyek megengedik, sőt megkívánják, hogy egy közös és külön kelet-európai irodalmi fejlődéséről beszéljünk az európai irodalom történetének nagy egészén belül.

Persze nyilvánvaló, hogy a bolgár és szerb-horvát irodalom — mint szláv, ráadásul délszláv irodalom — több rokonvonást mutat egymással, mint bármelyikük az

— ugyancsak kelet-európai, de a finn-ugor csoporthoz tartozó — észttel, noha a szerb és a horvát irodalom — az ismert okok folytán — ugyancsak mutat eltérő vonásokat.

A kelet-európai és a nemzeti sajátosságok jól láthatók a „kistükrökben” is.

Úgy alakult a történelem során, hogy a Kelet-Európában élő népek szinte mindegyike három nagyhatalom — a török birodalom, Németország, illetve Ausztria és a cári Oroszország — valamelyikétől függött. A nép a mostoha körülmények ellenére — vagy talán éppen azok hatására — sem szűnt meg verselni, dalolni és valamennyi országban jelentős irodalmat teremtet. A szerb-horvát népdal létezésére néhány VI. és VII. századi bizánci krónikás szolgált bizonyítékokat. Az ősi bolgár formák a VIII-IX. században keletkeztek. Az észtek népköltészetére XII. századi forrásokban találni utalásokat. A népköltészeti alkotások gyűjtése a XVII-XVIII. században indult meg és mindenütt a múlt században lett tudatossá, módszeressé.

Mindhárom kötet az egyes irodalmakra legjellemzőbb népköltési műfajok — dalok, mesék, balladák, hősi énekek — egy-egy gyöngyszemének bemutatásával kezdődik.

Az írásbeliség kezdete a bolgár és a szerb-horvát irodalmaknál különösen közös vonást mutat. Cirill és Metód szerzeteseket a IX. század végén száműzték Morvaországból és Pannóniából, mert a világi és egyházi hatalmak küzdöttek a bizánci hatás terjedése ellen, és meg akarták akadályozni a szláv nyelvű kereszténység terjedését. Cirill és Metód tanítványai ezután Bulgáriában folytatták munkásságukat, innét terjedt tovább az írásbeliség szerb és horvát területre.

A délszlávok középkori irodalmára a közös egyházi-szláv irodalmi nyelv nyomtára a bélyegét, az észti irodalomra pedig a lutheránus egyház befolyása hatott bénytőlag.

A kelet-európai irodalmak megújulása a nyugat-európai irodalmak fejlődésétől eltérően nem a reneszánsz korában, s nem a világiasság és humanizmus jegyében ment végbe, hanem a XVIII. század végén illetve a XIX. század elején a felvilágosodás és a romantika korában a nemzeti eszme jegyében fogant. A XVIII. és XIX. század fordulóján még nincs erős, öntudatos polgárság szinte egyetlen kelet-európai országban sem. A nemzetérválás ügyének, az önállóságért vívott harcnak szolgálatát ezek az irodalmak jelentős feladatuknak tartották. Politikus mivoltuk a XIX. század derekától lett még nyilvánvalóbbá.

Az imperializmus és a proletárforradalmak kora az osztálybázis és a társadalmi célok tekintetében mutat az irodalmakban is visszatükröződő közös vonásokat. A stílusirányzatok és kifejezési formák kétsége és keveredése, a nyugati eszmei és művészi áramlatok befolyása, a többnyelvűség szintén sajátja a kelet-európai — így az észti, a bolgár és szerb-horvát — irodalmaknak.

A társadalmi fejlődés analóg feltételeiből erednek a párhuzamok, a nemzeti sajátosságok adják az egyedi karaktert az irodalmaknak. Módszer kérdése: a rész és egész dialektikája értelmében a kiemelt analógiák élesítik a nemzeti jelleg kontúrjait, az egyedi vonások vizsgálata — amelytől most eltekintettünk — pedig elkerülhetetlenül vezetne az általános érvényű megállapítások megtételéhez.

A köteteket — noha más-más kollektívák — azonos alapelvek szerint állították össze. Időben valamennyi kötet a kezdetektől a második világháború végéig mutatja be az irodalom fejlődésvonalát. (Izgalmas olvasmány lenne az elmúlt huszonöt év alkotásaiból készült válogatás is, de e szintézist, avagy szűrést jószerint még a magyar irodalomia vonatkozásán sem tudtuk megvalósítani.) A fent elemzettek alapján hasonló az anyag korszakolása is a három könyvben, eltekintve néhány speciális, csak az illető ország irodalmára jellemzőktől. (Például: az észteknél az 1905-ig tartó Ifjú Észtszország-mozgalom; Bulgáriában az 1923-28 közötti „szeptemberi irodalom” stb.) A szerkesztők a korra és az alkotóra legjellemzőbb versek és elbeszélések mellett csak a legfrappánsabb regény-, és drámarészleteket voltak kénytelenek a kötetekbe beválogatni, így a „kistükrök” természetesen csak az egyes irodalmak „keresztmetszetét” mutatják. Az írók, költők közül nemcsak a kimagasló egyéniségek kaptak helyet a kötetekben, — hiszen ellenkező esetben „nem követhetnénk figyelemmel a csúcsokhoz vezető vonulatokat, amelyek nélkül a nagy útkeresők és összefoglalók magányos,

elszigetelt jelenségeknek látszanának” — de a folyamatosság megőrzése érdekében a másod- és harmadrangú szerzők kimaradtak valamennyi gyűjteményből.

A fejezeteket rövid irodalomtörténeti összefoglalók vezetik be. Ugyancsak rövid tájékoztatók ismertetik a gyűjteményekbe felvett írók életét és munkásságát. A köteteket gazdag képanyag egészíti ki: jelentősebb írók portréi, fontosabb irodalomtörténeti dokumentumok. „Az észtl irodalom kistükre” pedig gazdag képzőművészeti anyagot is tartalmaz. Kár, hogy a magyarul megjelent művek bibliográfiája csak a „bolgár kötetbe” került be.

A válogatást, a szerkesztést, az ismertető szövegek írását és a fordítást rangos hazai és az illető országbeli szakemberekből álló alkotó kollektíva végezte mindhárom kötet esetében. Az észtl antológiát például Jaan Kross, észtl író és irodalomtörténész állította össze. Érdekesség, hogy „A szerb-horvát irodalom kistükre” megjelenését az újvidéki Fórum Kiadó is segítette. Nem tudni, hogy a három könyv közül a „bolgár kistükör” miért jelent meg 2350, míg a másik kettő csak 2000 példányban.

Csökkent adósságunk a kelet-európai irodalmakkal szemben, szélesedett és mélyült világirodalmi műveltségünk: mindent összevetve ez a „kistükörök” legnagyobb érdeme.

Csongrády Béla

Mocsár Gábor

Égő arany

Vajon milyen érzéssel olvassák ezt a könyvet azok, akikről szól: az olajbányászok? Olvassák-e? Ez az első kérdés, amely felötlök a recenzijszövegben, miközben Mocsár Gábor kalauzolásával bejárja az Alföld tájait, megismerkedik a magyar olajbányászat történetével. Mert szenvedélyes könyv ez, mint minden eddig olvasott Mocsár-vidéken c. kötetében is tanújelét adta ennek. Azért emeljük ki éppen azt a könyvét, írás. Érezhetően, de kimondottan is nem csupán megmutatni, bejárni és feltárni, de megváltoztatni, javítani is akarja az ábrázolt valóságot. Már az emlékezetes Nálunk mert műfajában, módszerében az emlékeztet leginkább erre a kötetére: a szociográfiával keveredő riportázs, a leíró, máskor vitázó, korholó, ironikusan csipkelődő stílus. Es mégis igazi, vérbeli írói munka, mentes a tudományos precízkedéstől (és unalomtól?), de a zsurnaliszta henyeségétől is. Nem tudjuk, hogy milyen meggondolások alapján lett ez a könyv a Magyarország felfedezése c. sorozat első tagja, de egyet kell értenünk a szerkesztőkkel. Mert igaz ugyan, hogy Mocsár Gábor egy speciális, a közvélemény által kevésbé ismert szakmát, társadalmi réteget(?) mutat be, de ez az iparág valóban új és dinamikus fejlődő, gyökeresen megváltoztatta az alföldi táj képét, egy egész ország részét. Mocsár azonban — íróról van szó — elsősorban az emberre kíváncsi. Azoknak a sorsa izgatja, azoknak a sorsát követi, akik ezt a jellegzetesen mai „energiahordozót kihúzzák” a föld mélyéből. Így éri el, hogy miközben az olajbányászok életútját követi, a „pars pro toto” elve alapján szemsugara át tudja fogni az egész országot, el tudja mondani 25-50 év történetét is. Nem a szerző érdeme vagy bűne, hogy a magyar olaj története kutatólagos krimi. Gondolunk itt elsősorban a második világháborút megelőző és követő évekre. A magyar olaj — bármilyen csekély mennyiség is a világtermelésben — célpont volt a nagy „olajcápáknak”. Szemet vet rá az amerikai, a német és az olasz tőke is. 1945 után is nemzetközi bonyodalmat okoz a zalai kutak állapota, az amerikai cég és a magyar kormány közt keletkező konfliktus. Ennek csak az államosítás vet véget. A magyar olaj igazi története azonban jóval később, a dél-magyarországi mezők felfedezésével kezdődik. (Mocsár Gábor is ezt részletezi legbővebben.) Megdőlt az a nézet, hogy a Nagyalföld energiákban szegény országrész. Már a németek kutattak itt olaj után — eredménytelenül. Nehezen adta meg magát a föld, hogy aztán annál bőségesebben ontsa az „égő aranyat”. Izgalmas maga a földtörténet is, ahogy az iszonyú mélységekben éghetővé érett a sokmilliárdnyi élet, izgalmas az út is, amelyben az ember fokról-fokra meghódítja magának ezt a földalatti világot. A legizgalmasabb azonban